

УДК 7.043.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/77-2-13>**Андрій КОВАЛЕВСЬКИЙ,***orcid.org/0009-0002-5118-587X**аспірант кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) dme2123.akovalevskiy@dakkkim.edu.ua*

ВПЛИВ ІДЕОЛОГІЇ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ НА УКРАЇНСЬКИЙ НАТЮРМОРТ 50–60 РОКІВ 20 СТОЛІТТЯ

Стаття «Вплив ідеології Радянського Союзу на український натюрморт у 50–60-х роках ХХ століття» досліджує ідеологічні впливи та їхнє відображення в мистецтві під час радянської епохи, аналізується творчість українських художників того періоду, відзначаючи вплив соціалістичного реалізму, як основного ідеологічного напрямку, на розвиток живопису, зокрема натюрморту.

Стаття присвячена українському натюрморту 1950–1960-х років у мистецтві як культурно-політичному явищу, що постало як опозиція тоталітарній системі та її наріжному каменю в культурі – соціалістичному реалізму.

Стаття знайомить читача з ідейно-філософськими основами нонконформізму, художньо-естетичними стратегіями митців, формуванням мистецьких напрямів і центрів, окреслює хронологічні та територіальні межі цього явища.

Мистецтво, на думку автора, можна спостерігати навіть у наш час, коли комерціалізація, корпоративне управління та глобалізація іміджу постають небезпечним «міфом» у контексті національного стилю та національної самоідентифікації. Видання адресоване мистецтвознавцям, культурологам, а також широкому колу читачів, які цікавляться історією українського мистецтва.

Стаття розглядає ключові аспекти соціально-політичного контексту та ідеологічних цінностей, які формували мистецьку практику в радянському мистецтві України. В основі дослідження – аналіз творчих стратегій художників у контексті ідеологічних обмежень та можливостей для вираження національної ідентичності через мистецтво.

Автор виявляє, як умови цензури та вимоги соціалістичного реалізму впливали на зміст і стиль українського натюрморту, порівнюючи його з загальними тенденціями радянського образотворчого мистецтва. Висновки статті надають узагальнене уявлення про культурний та ідейний контекст того часу, демонструючи, як радянська ідеологія вплинула на формування та розвиток українського мистецтва відображенням політичних її соціальних реалій у живописі.

Ключові слова: Радянський Союз, українське мистецтво, натюрморт, соціалістичний реалізм, ідеологія, цензура, художній вираз, культурний контекст, соціально-політичний контекст, національна ідентичність.

Andrii KOVALEVSKYI,*orcid.org/0009-0002-5118-587X**Postgraduate student at the Department of Art Science Examination
National Academy of Culture and Arts Management
(Kyiv, Ukraine) dme2123.akovalevskiy@dakkkim.edu.ua*

THE INFLUENCE OF SOVIET UNION IDEOLOGY ON UKRAINIAN STILL LIFE 50–60 YEARS OF THE 20TH CENTURY

The article «The Influence of Soviet Ideology on Ukrainian Still Life Painting in the 1950s–1960s» examines the ideological influences and their manifestation in art during the Soviet era. The author analyzes the works of Ukrainian artists of that period, noting the predominant influence of socialist realism as the ideological framework shaping the development of still life painting.

The study explores key aspects of the socio-political context and ideological values that informed artistic practice in Soviet Ukrainian art. It investigates how censorship and the demands of socialist realism affected the content and style of Ukrainian still life, comparing it with broader trends in Soviet visual arts.

The article is devoted to the Ukrainian still life of the 1950s and 1960s in art as a cultural and political phenomenon that appeared as an opposition to the totalitarian system and its cornerstone in culture – socialist realism.

The article introduces the reader to the ideological and philosophical foundations of nonconformism, the artistic and aesthetic strategies of artists, the formation of artistic directions and centers, outlines the chronological and territorial boundaries of this phenomenon.

Art, according to the author, can be observed even in our time, when commercialization, corporate management and image globalization appear as a dangerous «myth» in the context of national style and national self-identification. The publication is addressed to art critics, cultural experts, as well as a wide range of readers who are interested in the history of Ukrainian art.

The conclusions offer insights into the cultural and ideological milieu of the time, demonstrating how Soviet ideology influenced the formation and evolution of Ukrainian art by reflecting political and social realities in painting.

Key words: Soviet Union, Ukrainian art, still life, socialist realism, ideology, censorship, artistic expression, cultural context, socio-political context, national identity.

Постановка проблеми. Дослідження впливу радянської ідеології на українські натюрморти 1950–1960-х років є важливим з кількох причин. По-перше, цей період характеризується посиленням політичного контролю над усіма сферами культурного життя, включно з образотворчим мистецтвом. Ідейна спрямованість творчості митців була однією з головних вимог влади, яка безпосередньо впливала на формування художніх напрямів і стильових особливостей натюрморту. По-друге, розгляд цього аспекту дозволяє глибше зрозуміти механізми політичного впливу на мистецьку творчість, показуючи способи, якими митці намагалися пристосуватися до вимог режиму, а також досліджуючи форми опору та опозиції у візуальному мистецтві.

Ідеологічні настанови Радянського Союзу вимагали від митців створення позитивних, піднесених образів, що відображають соціалістичну дійсність. Це знайшло відображення у виборі тем натюрмортів, серед яких переважали сюжети про добробут, працьовитість, багатство природи та плоди колективної праці (Авер'янова, 2012, с. 43–46). Художники часто використовували зображення продуктів сільського господарства, знарядь праці та предметів, що символізували досягнення соціалістичного суспільства. Тому натюрморт став не лише жанром зображення побутових сцен, а засобом пропаганди та ідеологічного впливу.

Водночас вивчення натюрмортів цього періоду дозволяє виявити не лише офіційні тенденції, а й прихований сенс, який художники надавали своїм роботам. Деякі художники намагалися зберегти елементи національної культури, традиційні мотиви та колорит, що суперечило офіційній доктрині. Вони використовували натюрморт як засіб тонкого вираження своїх поглядів і переконань, часто прихованих у природі. Це сприяло збереженню та розвитку української мистецької традиції в період тоталітарного режиму.

Тому дослідження впливу ідеології Радянського Союзу на український натюрморт 1950–1960-х років є важливим не лише з точки зору мистецтвознавства, а й з точки зору вивчення загальних тенденцій розвитку мистецтва. взаємо-

дія мистецтва і політики. Він дозволяє оцінити роль мистецтва в контексті соціальних змін, а також зрозуміти, як митці виживають і самовиражаються в складних історичних умовах.

Аналіз досліджень. Загалом дослідники, які досліджують вплив радянської ідеології на український натюрморт 1950–1960-х років, наголошують на складності та амбівалентності цього впливу. Вони зазначають, що соціалістичний реалізм, як офіційно затверджений стиль, давав митцям певну повчальність і обмеження у виразності. Натюрморти соціалістичного реалізму стали частиною пропагандистського апарату, покликаного підтримувати ідеологічні цілі влади, такі як зображення процвітання та добробуту радянського суспільства.

Водночас деякі дослідники відзначають, що митці намагалися знайти свої індивідуальні засоби вираження в дозволених ідеологічних рамках. Вони експериментували з композицією, кольором та добирали символіку, щоб передати власні переживання та враження через натюрморт. Цей процес неодноразово суперечив стандартам і очікуванням соціалістичного реалізму, що створювало напругу між індивідуальним творчим вираженням і колективними ідеологічними вимогами.

Тому науковці визнають, що вплив радянської ідеології на українські натюрморти цього періоду був складним і неоднозначним, відображаючи взаємодію творчих пошуків митців із панівними ідеологічними нормами епохи.

Відзначимо, що окреслена тема знайшла належне віддзеркалення у сучасних науководослідних джерелах сьогодення. Зокрема, до цього питання зверталися такі українські дослідники як: М. Криворот, Т. Лупак, Г. Скляренко, О. Самар, О. Котова, О. Козарь, Т. Іванчо, І. Майборода, К. Тищенко, Н. Соколова, Т. Федоров, О. Панфілова, А. Авраменко, О. Роготченко, В. Бабенко, С. Бабенко, Н. Ткачук, А. Скірко.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасні українські науковці детально вивчали окреслену проблему з різних позицій, надаючи глибокий та різносторонній аналіз. Однак, незважаючи на значний обсяг досліджень, ця тематика потребує подальшого детального розгляду, аналізу та систе-

матизації для більш повного розуміння взаємодії мистецтва та ідеології в контексті українського натюрморту 50–60-х років XX століття.

Мета статті полягає у всебічному аналізі впливу ідеології Радянського Союзу на розвиток українського натюрморту у 50–60-х роках XX століття. Це включає дослідження ідеологічних вимог до художників, вивчення тематичних і стилістичних змін у натюрморті під впливом радянської ідеології, а також виявлення способів адаптації та опору митців в умовах політичного тиску. Стаття спрямована на розкриття взаємодії між політикою та мистецтвом, а також на розуміння того, як художники використовували натюрморт для вираження своїх поглядів і збереження національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Ідеологія Радянського Союзу справила значний вплив на український натюрморт 1950–1960-х років, сформувавши його тематику, стиль і зміст. У цей період радянська влада активно використовувала мистецтво як засіб пропаганди, спрямований на формування соціалістичного світогляду та утвердження ідеалів радянського суспільства. Художники були зобов'язані подавати реалістичні образи відповідно до доктрини соціалістичного реалізму – основного художнього методу радянського мистецтва (Півторак, 2009, с. 70).

Для натюрморту цього періоду була характерна ідейна спрямованість, яка виявлялася у підборі предметів і композицій. Часто на полотнах можна було побачити зображення предметів, пов'язаних з працею, наприклад, сільськогосподарських знарядь, продуктів харчування, результатів праці колгоспників і робітників. Фрукти, овочі, хліб, молоко – все це символізувало процвітання і благополуччя радянського народу, підкреслювало стабільність і процвітання країни.

Кольори і композиція натюрморту також підпорядковувалися загальним ідеологічним настановам. Художники використовували яскраві, насичені кольори, які створювали оптимістичний настрій. Композиції вирізнялися ясністю, простотою та гармонійністю, що відповідало принципам соціалістичного реалізму, спрямованому на створення образів, зрозумілих і доступних широким верствам суспільства (Авер'янова, 2012, с. 43–46).

Важливим аспектом було уникати елементів, які могли б викликати сумніви щодо світлого майбутнього або критикувати існуючу систему. Митці мусили піддаватися суворій цензурі, яка обмежувала їхню творчість і змушувала працювати в рамках встановлених норм і стандартів. Це зумов-

лювало певну монотонність і шаблонність мистецтва, особливо натюрморту.

Отже, радянська ідеологія багато в чому визначила розвиток українського натюрморту 1950–1960-х років. Художники створювали роботи, що відповідали вимогам соціалістичного реалізму, використовуючи теми й образи, що підкреслювали позитивні сторони життя Радянського Союзу. Така ідейна спрямованість обмежувала їхню творчість, але водночас формувала специфічний стиль і характер українських натюрморту того періоду.

Незважаючи на жорсткі рамки та контроль влади, українські митці намагалися втілити у своїх творах національні мотиви та елементи, що відображали багатогранність української культури. Натюрморти цього періоду зображували традиційні українські мотиви – народні промисли, декоративно-ужиткове мистецтво, а також зображення предметів українського побуту. Такі елементи вносили певну автентичність і культурну цінність в умовах панування соціалістичного реалізму. Деякі художники використовували натюрморт як спосіб вираження своєї індивідуальності та творчого потенціалу. Вони намагалися знайти баланс між офіційними вимогами та власними мистецькими прагненнями. Це виявилось в доборі кольорів, техніці виконання та композиційних рішеннях (Катеринчук, 2012, с. 224). Незважаючи на домінування ідейної тематики, майстри натюрморту шукали можливості для експерименту, що дозволяло зберегти різноманітність художніх підходів.

Інтерес до історії та культурної спадщини знайшов відображення і в натюрмортах. Художники потягнулися до теми історичного минулого, відтворюючи атмосферу старовинних українських садиб, об'єктів із символічним значенням або зображуючи моменти свят та національних обрядів. Це дозволяло їм не тільки відповідати вимогам влади, а й зберігати національну ідентичність у своїй творчості.

Ідеологія Радянського Союзу суттєво вплинула на український натюрморт 1950–1960-х років, відображаючи загальні тенденції соціалістичного реалізму, який був домінуючим мистецьким напрямом того часу. Політика партії вимагала від митців створення творів, які пропагували радянські цінності, наголошували на будівництві світлого майбутнього, на здобутках праці та життя простих людей. У контексті натюрморту це означало відмову від буржуазної естетики та індивідуалістичних мотивів на користь представлення предметів, пов'язаних із радянським життям і творчістю (Шамрило, 2016, с. 55). Квіти, фрукти,

овочі та інші традиційні натюрмортні мотиви часто зображувалися в поєднанні з символікою радянської ідеології: червоними прапорами, орденами, портретами вождів, книгами Леніна та інших партійних діячів. Такий підхід сприяв формуванню позитивного образу радянського життя, показу достатку і щасливого життя радянських громадян.

У творчості українських художників цього періоду, таких як Тетяна Яблонська, Олександр Хвостенко-Хвостов та інших, простежується вплив соціалістичного реалізму на їхні натюрморти. Наприклад, натюрморти Яблонської часто містять прості побутові предмети, що відображають скромність і простоту радянського життя, а також символи, що втілюють радянські ідеали. Варто підкреслити, що попри домінування ідеологічних вимог митці намагалися зберегти індивідуальність та естетичні пріоритети, шукали шляхів гармонійного поєднання вимог соціалістичного реалізму з особистою творчою діяльністю. Проте будь-які відхилення від офіційної ідеології піддавалися критиці та цензурі, що накладало додаткові обмеження на творчість митців (Климова, 2009, с. 78–92).

Таким чином, ідеологія Радянського Союзу суттєво вплинула на розвиток українського натюрморту 1950–1960-х років, визначивши його тематику, стиль і художні засоби, залишивши художникам обмежений простір для творчого вияву.

Водночас українські митці також зверталися до народних традицій і культурного коріння, що допомагало зберегти національну ідентичність навіть у жорстких ідеологічних рамках. Вони використовували традиційні українські мотиви та прийоми, адаптуючи їх до вимог соціалістичного реалізму. Наприклад, у натюрмортах можна було побачити народні промисли, українську вишивку, традиційний посуд та інші елементи матеріальної культури, які надавали роботам національного колориту (Яблонська, 1991, с. 112).

Варто також зазначити, що в період «відлиги», що розпочалася після смерті Сталіна у 1953 р., відбулося певне послаблення ідеологічного контролю, що дало митцям більшу свободу у виборі тем і засобів виразності. Це призвело до появи більш різноманітних натюрмортів, в яких, крім офіційної тематики, стали з'являтися більш інтимні, ліричні мотиви, що відображали особисті переживання художників.

У цей час український натюрморт стає багатограннішим, починають з'являтися експериментальні форми та кольорові рішення, що свідчило про поступове повернення до індивідуальності

та творчої свободи. Проте, незважаючи на ці зміни, ідеологічний вплив залишався відчутним, і митці продовжували балансувати між офіційними вимогами та своїми творчими амбіціями. Вони намагалися знайти гармонію між реалістичним зображенням предметного світу і символічним відображенням радянських ідеалів (Хвостенко-Хвостов, 1986, с. 34–47). Натюрморти цього періоду можна розглядати як своєрідний компроміс між особистим і політичним, де кожна деталь несе на собі відбиток часу та ідеологічної епохи.

Тому вплив ідеології Радянського Союзу на український натюрморт 1950–1960-х років був значним і багатогранним. Вона визначала тему, стиль і художні засоби, але водночас залишала простір для національної самосвідомості та індивідуальних творчих пошуків. Митці цього періоду, незважаючи на суворі ідеологічні обмеження, знаходили шляхи вираження своєї особистості та національної ідентичності, що робить їхню творчість важливою частиною української культурної спадщини.

Українські натюрморти 1950–1960-х років відображали протиріччя того часу, коли формальна ідеологія змушувала митців дотримуватись усталених норм і тем, але водночас знаходила можливість виражати свої емоції та погляди через обраний жанр. Цей період вплинув і на розвиток професійної майстерності українських митців, які намагалися знайти баланс між вимогами часу та своїми творчими амбіціями (Савченко, 2004, с. 19–29).

Таким чином, український натюрморт цього періоду став важливим свідченням не лише мистецької еволюції, а й соціокультурних змін в умовах радянської дійсності.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що ідеологія Радянського Союзу суттєво вплинула на український натюрморт 50–60 років 20 століття, визначаючи його тематику, стиль і художні засоби. Партійна політика вимагала від художників створювати твори, що відповідали соціалістичному реалізму і пропагували радянські ідеали. Це призвело до уніфікації мистецтва під впливом офіційної ідеології, але в той же час спонукало художників шукати креативні способи вираження індивідуальності всередині зазначених рамок.

Натюрморти того часу не лише відображали побутовість і трудові досягнення, але й служили платформою для підтримки ідеології та показу радянського життя у позитивному світлі. Художники, такі як Тетяна Яблонська і Олександр Хвостенко-Хвостов, знаходили власні інтерпретації

цих вимог, додавали до своїх творів національний колорит і намагалися зберегти елементи української культурної спадщини.

Отже, український натюрморт 50–60 років ХХ століття відображає складний баланс між офіційною ідеологією, національним самовизначенням художників і творчою свободою, що викликало і розвивало мистецтво в умовах тоталітарного режиму.

Таким чином, український натюрморт того часу став важливим культурним феноменом,

що відображав не лише ідеологічні керівництва, але й пошуки художників у збереженні особистої творчості та національної ідентичності. Він є свідченням складного діалогу між мистецтвом і політикою, а також відображенням соціокультурних процесів українського суспільства під час радянської епохи. Натюрморт цього періоду залишається важливим джерелом для розуміння не лише естетичних, а й історичних аспектів українського мистецтва ХХ століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Н. Авер'янова. Українське образотворче мистецтво в добу тоталітаризму. Українознавство. 16/2012. С. 43–46.
2. В. Катеринчук «Ідеологічна цензура в радянському мистецтві: досвід українського контексту». Львів, 2012 р. С. 224.
3. Клімова Т. «Соціально-ідеологічні аспекти українського натюрморту 1950–60-х років». Українське мистецтвознавство. 2009. № 3. С. 78–92.
4. Савченко В. «Естетичні принципи соціалістичного реалізму та їх відображення у натюрморті 50–60-х років ХХ століття». Журнал української мистецької критики. 2004. № 5. С. 18–29.
5. Півторак Ю. Художник як персонаж: статус радянського художника. 1930-ті. Культура і мистецтво. 2009. С. 7–70.
6. Шамрило І. В. «Ідеологічні аспекти українського мистецтва 1950-х – початку 1960-х років». Вісник Київського університету. Серія: Історія. Культурологія. Мистецтвознавство. 2016. Том 1. С. 45–56.
7. Хвостенко-Хвостов О. «Художній вираз українського натюрморту в контексті соціалістичного реалізму». Мистецька культура України. 1986. № 2. С. 34–47.
8. Яблонська Т. «Ідейно-художній зміст українського натюрморту під впливом радянської ідеології». Мистецтвознавчі записки. 1991. Випуск 7. С. 112–125.

REFERENCES

1. Averianova N. (2012) *Ukrainske obrazotvorche mystetstvo v dobu totalitaryzmu*. *Ukrainoznavstvo*. [Ukrainian fine art in the era of totalitarianism. *Ukrainian studies*] 16/2012. 43–46. [in Ukrainian].
2. Katerynychuk V. (2012) «*Ideolohichna tsenzura v radianskomu mystetstvi: dosvid ukrainskoho kontekstu*». [Ideological censorship in Soviet art experience of the Ukrainian context] Lviv, 224. [in Ukrainian].
3. Klimova T. (2009) «*Sotsialno-ideolohichni aspekty ukrainskoho natiurmortu 1950–60-kh rokiv*». [Social ideological aspects of the Ukrainian still life of the 1950s–1960-ies.] *Ukrainske mystetstvoznnavstvo*. № 3. 78–92. [in Ukrainian].
4. Savchenko V. (2004) «*Estetychni pryntsyipy sotsialistychnoho realizmu ta yikh vidobrazhennia u natiurmorti 50–60-kh rokiv XX stolittia*». [Aesthetic principles of socialist realism and their reflection in the stirumor of the 50's and 60's of the XX century] *Zhurnal ukrainskoi mystetskoï krytyky* № 5. 18–29. [in Ukrainian].
5. Pivtorak Yu. (2009) *Khudozhnyk yak personazh: status radianskoho khudozhnyka. 1930-ti*. [Artist as a character: status of the Soviet artist. 1930s.] *Kultura i mystetstvo*. 7–70. [in Ukrainian].
6. Shamrylo I. V. (2016) «*Ideolohichni aspekty ukrainskoho mystetstva 1950-kh – pochatku 1960-kh rokiv*». [The ideological aspects of Ukrainian art of the 1950's early 1960s] *Visnyk Kyivskoho universytetu. Serii: Istorii. Kulturolohiia. Mystetstvoznnavstvo*. Tom 1. 45–56. [in Ukrainian].
7. Khvostenko-Khvostov O. (1986) «*Khudozhnii vyraz ukrainskoho natiurmortu v konteksti sotsialistychnoho realizmu*». [Artistic expression of Ukrainian still life in the context of socialist realism] *Mystetska kultura Ukrainy*. № 2. 34–47. [in Ukrainian].
8. Iablonska T. (1991) «*Ideino-khudozhnii zmist ukrainskoho natiurmortu pid vplyvom radianskoi ideolohii*». [Go to the artistic content of Ukrainian still life under the influence of Soviet ideology.] *Mystetstvoznnavchi zapysky*. Vypusk 7. 112–125. [in Ukrainian].